

PROCESI REDUKCIJE FONOLOŠKOG SISTEMA
SRPSKOHRVATSKOG KOD DJECE DOSELJENIKĀ
U ŠVEDSKOJ JEZIČNOJ SREDINI

Krajem 19. stoljeća iz Švedske se u Sjedinjene Američke Države iselio oko milijun Šveđana. Dakako, ovo nije bila samo sudbina Šveđana, ali uzmimo taj primjer kao uzorak. Da su svi oni i njihovi potomci sačuvali svoj zavičajni jezik, danas bi, po najuobičajenijim metodama izračunavanja prirasta stanovništva, u Sjedinjenim Državama švedskim jezikom kao zavičajnim jezikom trebalo da se služi barem oko milijun i pol ljudi. Činjenica je, međutim, da tolik broj ne govori švedski. Statistički podaci govore o broju od oko 250.000 švedskih govornika, tj. tek o jednoj šestini od potencijalne populacije od milijun i pol. Kao lingvisti danas možemo istraživati u dva pravca:

1. Proučavati jezik jedne šestine koja ga je sačuvala; i
2. istraživati uzroke zbog kojih je pet šestina izgubilo taj isti jezik. (Danas ne možemo istraživati kako su ti ljudi zaboravljali svoj jezik s razloga što su procesi zaboravljanja neponovljivo završeni te su tako izvan domašaja naših mogućnosti promatranja i ispitivanja.)

Kakva bi onda mogla da bude vanjska analogija između kudikamo manje grupe¹ govornika sa srpskohrvatskog jezičnog područja koji žive u Švedskoj i ondašnje situacije u Sjedinjenim Državama? Ako iz razmatranja izuzmemo opći tehnički, društveno-ekonomski pa idejnopovijesni

razvoj u svijetu, i optiramo za čisto lingvističko stano-
više, onda zapravo imamo grupu govornika srpskohrvatsko-
ga u stranoj jezičnoj sredini od koje će, nakon kojeg
decenija veći dio, sva je prilika, izgubiti, "zaboraviti"
svoj zavičajni idiom: dakle, imamo grupu govornika kod
koje su procesi zaboravljanja upravo u toku te se dađu
opservirati.

U ovom članku izlažem neka od svojih ispitivanja
i zapažanja oko gubljenja zavičajnog idioma u djece rodi-
telja sa srpskohrvatskog jezičnog područja, a koja su se
u različitim uzrastima² doselila u Švedsku.

S obzirom na to da doseljenici u Švedskoj, via
fakti i na sreću, ne žive u rezervatskim zajednicama, a
i osobito s obzirom na to da nova kulturna i civilizacij-
ska stvarnost nije identična sa zavičajnom pa odatle ni
njezina jezična idiosinkrazija, zavičajni se idiom nužno
počinje otklanjati od standardizirana jezičnog uzorka do-
nesena iz matične sredine te se u većem broju slučajeva,
posebice u doseljeničke djece, gubi kao sredstvo društve-
ne, pa čak i svakodnevnog komuniciranja. Ovo su manje-više
poznate pojave i mutatis mutandis lingvistički procesual-
no identične posrijedi li je ma koji zavičajni idiom u
doseljeničkom kontekstu; ali, mogli bismo si postaviti
ovakav općelingvistički kognitivni upit: da li su sva ova
otklanjanja, pa i zaborav, rezultat jezično zakonitih
procesa koji se od pojedinca do pojedinca ponavljaju kao
modelno isti, ili tu sistemnosti jednostavno nema?

Jezični materijal u članka po švedskim školama ko-
jima je zavičajni idiom srpskohrvatski (4.0.) navodi na
zaključak da su procesi zaboravljanja jezika sistemski,
tj. da se ponavljaju po identičnu modelu od govornika do
govornika; to će reći: zavičajni idiom atenuira prema od-
ređenom modelu kojemu se strukturalnost dađe nazrijeti.

Dva tipa procesa su u toku:

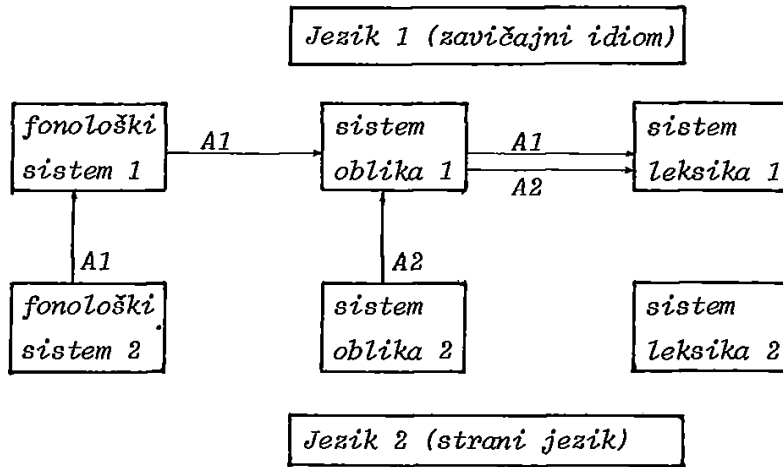
- A. procesi koji se odvijaju na razini fonološkog sistema i sistema oblika, a koji veoma brzo uzrokuju sekundarne procese na razini sistema leksika; i
- B. procesi koji se odvijaju na razini leksičkog sistema i sistema oblika, a koji u vremenskoj perspektivi izazivaju sekundarne procese na razini fonološkoga.

Izravni procesi tipa A. jednosmjerni su, ireverzibilni. Mogli bi se ilustrirati ovako: kada se broj fonema u datoj strukturi reducira, rezultat dovodi do reduciranja množine oblika; za srpskohrvatski vulnerabilna sfera bivaju morfonološke varijacije. Reducirani fonološki sistem na razini leksika dovodi do hipertrofne homonimije, dakle nedistinktivnosti jer se fonemi u svim pozicijama radikalno supstituiraju, dakle funkcionalno neutraliziraju morfonoliški, pa i semantički.

Procesi laganijeg tempa, procesi tipa B. su reverzibilni. Njihov uzročnik je obično sistem leksika i sistem oblika jezika koji okružuje manjinski jezik. U razdoblju jedne generacije govornika ovi procesi jedva da imaju mogućnost da iniciraju promjene na razini fonološkog sistema okruženog jezika. Mogućnost se smanjuje i time što su govornici manjinskog jezika u Švedskoj uvijek geografski veoma jako disperzirani. Srpskohrvatski je u kontaktu sa turskim, pod pritiskom posuđenica na razini leksika, tokom relativno dugog perioda podigao alofon fonema /č/, [ǰ] na razinu fonema (Brozović 1972, 73).

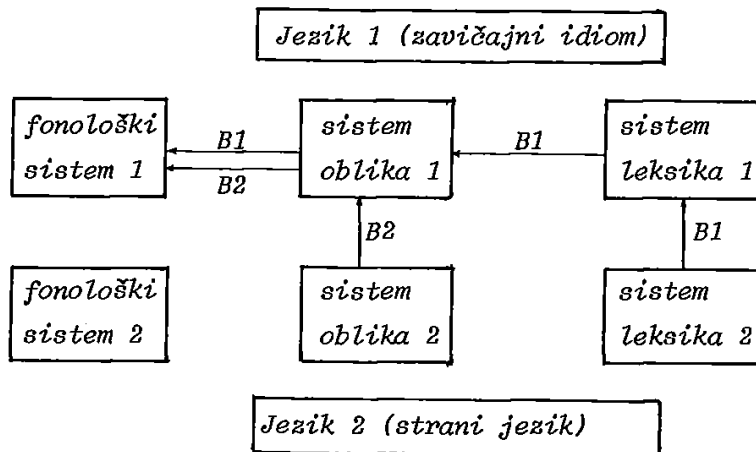
Ovaj se proces pak odvijao u situaciji u kojoj su govornici srpskohrvatskog bili u većini, i to u toku više generacija govornika. Reverzibilni procesi za razliku od ireverzibilnih ne uništavaju moć autoregulatornosti jezične strukture, već pružaju mogućnost restrukturiranja na različitim razinama sistema.

Ova dva tipa procesa mogla bi se shematski prikazati ovako:

Sl. 1. Shematski prikaz ireverzibilnih procesa:

- A1 Fonološki sistem 2 → fonološki sistem 1 → sistem oblika 1 → sistem leksika 1
 A2 Sistem oblika 2 → sistem oblika 1 → sistem leksika 1

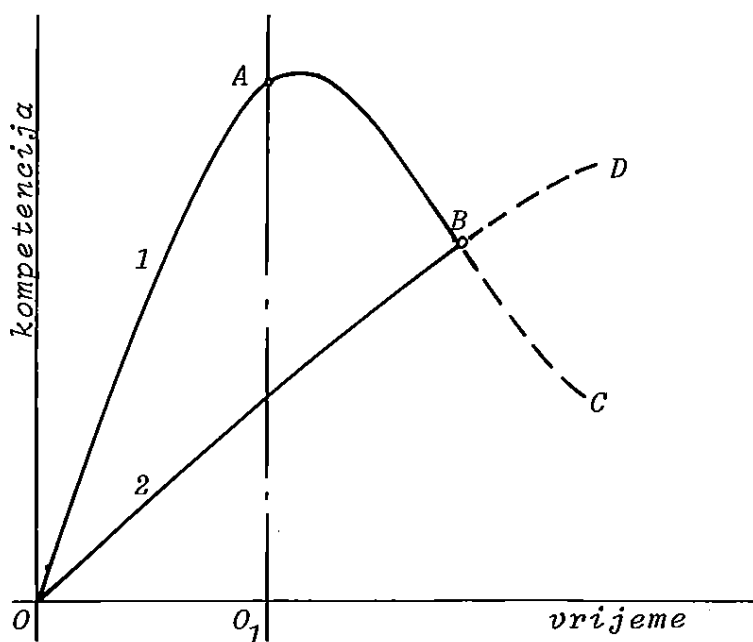
Sl. 2. Shematski prikaz reverzibilnih procesa:

- B1 Sistem leksika 2 → sistem leksika 1 → sistem oblika 1 → fonološki sistem 1
 B2 Sistem oblika 2 → sistem oblika 1 → fonološki sistem 1

Ovo izlaganje hoće da bude opis prirode i toka ireverzibilnih procesā svojstvenih srpskohrvatskome u švedskom miljeu, dakle, procesā koji nište autoregulativnost strukture zavičajnog idioma, tj. koji rezultiraju posljedicom nestajanja tog idioma kao sredstva društvene komunikacije, štaviše: koji in ultima linea imaju za posljedicu to da prestaje zavičajna jezična idiosinkrazija na životnu stvarnost kulturno i civilizacijski različitu od indigene.

Djecu doseljenika iz Jugoslavije možemo podijeliti u dvije skupine: 1. na onu koja su već prije svog dolaska u švedsku stekla umješnosti i znanja iz maternjeg jezika u matičnoj sredini i 2. na onu koja su rođena u švedskoj, pa umješnosti i znanja iz maternjeg jezika stječu u stranoj jezičnoj sredini.

Obično ni pedagozi ni lingvisti, pa čak ni metodičari nastave maternjeg jezika (bar prema dosadašnjim nastavnim planovima i programima)³ ne uzimaju u obzir da je samo jezična struktura govornika skupine 1. podložna ireverzibilnim procesima, procesima zaboravljanja. Govornici rođeni u švedskoj nalaze se u procesu retardiranog stjecanja i učenja maternjeg jezika. Njima, naime, nedostaje izgrađen sistem koji bi se mogao podvrći redukciji. (Meni se osobno čini da su kod njih još od početka sve "redukcije" programirane u samome procesu stjecanja jezika.) Ireverzibilni procesi nisu značajka ove skupine, oni se mogu pratiti samo kod skupine doseljenih govornika. Postoji pak zajedničko sretišće gdje se obje skupine u datom trenutku sastanu i pored toga što su putovi koji su susretu vodili bili različiti. To je prostor reduciranog sistema maternjeg jezika; situacija bi se također dala predočiti shematskim prikazom hipotetičnih krivulja razvoja.

*Sl. 3. Shematski prikaz pretpostavljenih razvojnih putova
dviiju skupina govornika:*

*1 hipotetična krivulja razvoja skupine rođenih u matičnoj
jezičnoj sredini - OA, te razvoj u stranoj jezičnoj
sredini - AC;*

*2 hipotetična krivulja retardiranog razvoja govornika ro-
đenih u stranoj jezičnoj sredini - OB;*

*O_1 origo ireverzibilnih procesa za skupinu 1. (trenutak
dolaska u stranu jezičnu sredinu,);*

*B prostor reduciranog sistema maternjeg jezika; od točke B
(prema C ili D) otvorene su višeliike razvojne mogućnosti.*

Ovim shematskim prikazom ograničavam temu na razvojne procese AC u strukturi jezika djece, govornika koji su se u različitom dobnom uzrastu iz Jugoslavije doselili u Švedsku, tj. ograničavam se na praćenje procesa redukcijā.

0.0. Fonološki sistem srpskohrvatskoga sastoji se od 30 fonema, 5 vokala i 25 konsonanata. Fonem /r/ vrši funkciju silabema.

Tabelarni prikaz grafematskog sistema u odnosu na fonološki:

FONEMI	b	p	d	t	g	k	c	č	ć	f	z	s	ž	š	h	v	l	lj	j	m	n	ñ	r	i	e	a	o	u		
GRAFEMI	b	p	d	t	g	k	c	dž	č	đ	ć	f	z	s	ž	š	h	v	l	lj	j	m	n	nj	r	i	e	a	o	u

Pored fonema /r/ koji je silabem u inicijalnom i medijalnom položaju, silabemi su i svih pet vokala u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju.

1.0. Sistem vokala srpskohrvatskoga čine fonemi: /i/, /e/, /a/, /u/ i /o/. Matrica njihovih inherentnih distinktivnih obilježja (IDO) (Muljačić ž. 1972) dala bi se predočiti:

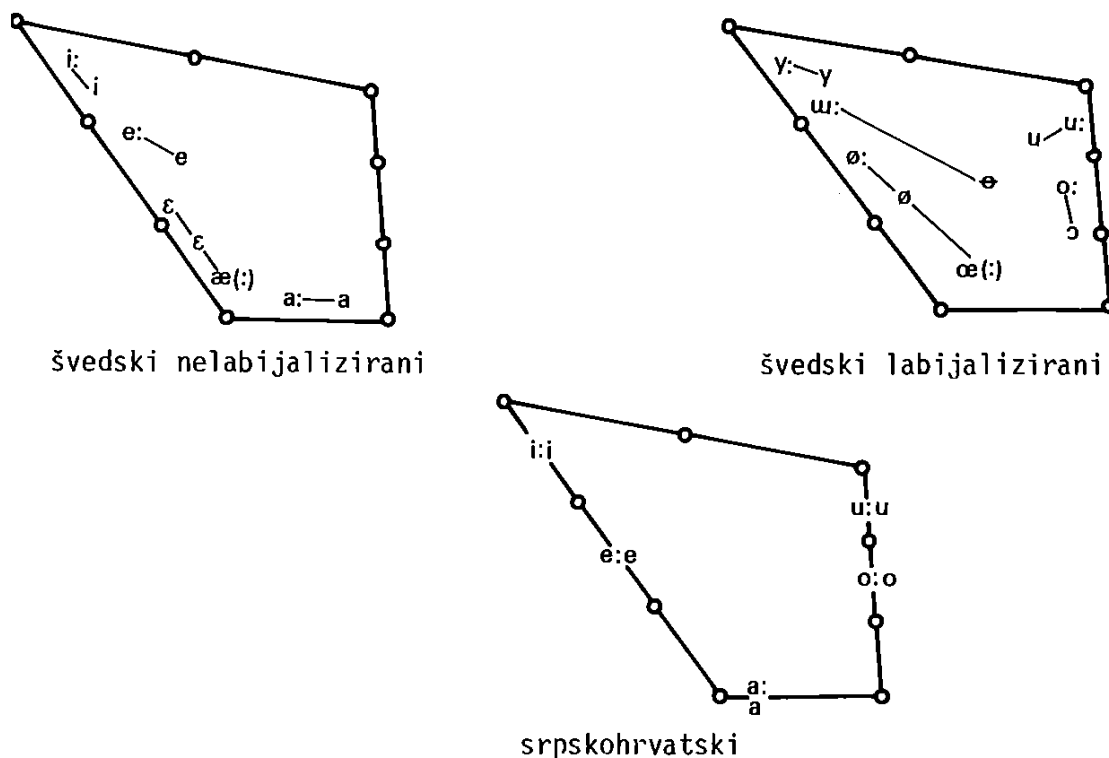
	i	e	a	u	o
VISOKI	+	-	-	+	-
NISKI	-	-	+	-	-
ZADNJI	-	-	-	+	+

(IDO labijaliziran je redundantan jer se podudara sa zadnjim).

1.1. U usporedbi sa srpskohrvatskim, švedski vokalizam je daleko bogatiji. Matrica IDO za devet švedskih vokalnih segmenata (Linell-Öman 1971) ovakva je:

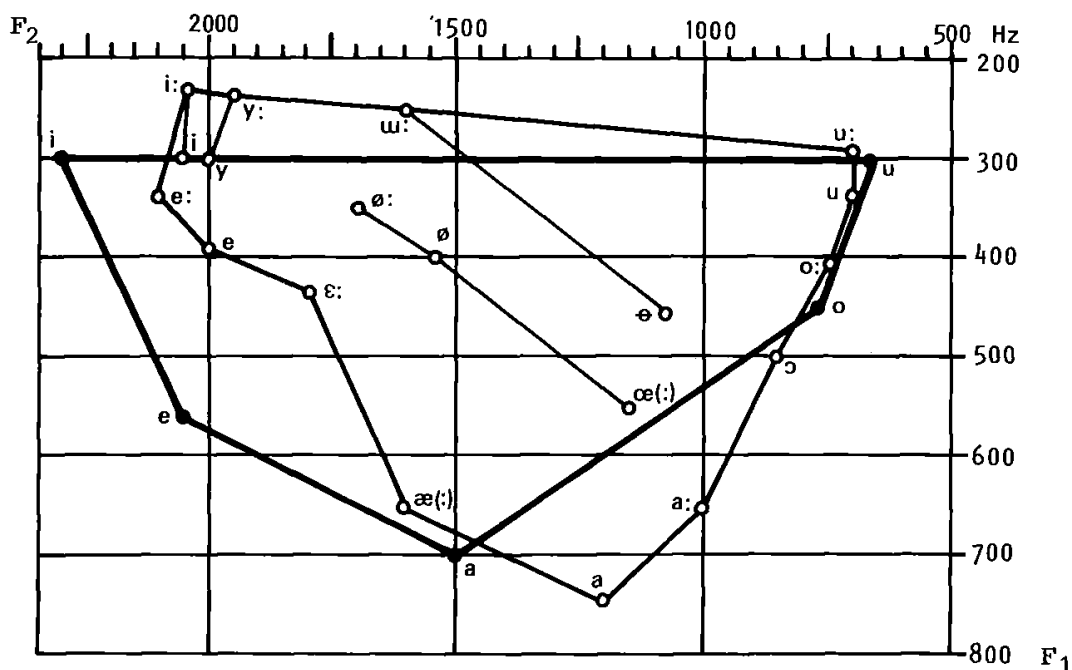
	i	e	ε	y	ø	ω	u	o	a
VISOKI	+	-	-	+	-	+	+	-	-
NISKI	-	-	+	-	-	-	-	-	+
ZADNJI	-	-	-	-	-	-	+	+	+
PREDNJI	+	+	+	+	+	-	-	-	-
LABIJALIZIRANI	-	-	-	+	+	+	+	+	-

Suprasegmentna opozicija dug~kratak nasuprot srpskohrvatskom povlači za sobom i razliku u kvaliteti alofona. To se najlakše vidi na artikulatornom dijagramu.

Sl. 4. Artikulatorni dijagrami švedskih i srpskohrvatskih vokala (prema: Elert 1970 ; Miletić 1933).

Uporedna slika akutstičkih dijagrama (prema: Elert 1970 ; Lehiste 1961) pokazuje da švedski nasuprot srpskohrvatskom ne koristi samo krajnje akustičke vrijednosti za nelabijalizirane prednje i labijalizirane zadnje, već i čitavu skalu akustičkih međuvrijednosti, te trostepnu labijalizaciju.

Sl. 5. Akustički dijagrami:

— švedski
 — srpskohrvatski

1.2. Inventarij relacija vokalskih fonema i grafema švedskoga jezika također je kompliciraniji. Opozicija kratak ~ dug na grafematskoj se razini markira načelno opozicijom: #VC# ~ #VC#, npr. <hat> [ha:t], <hatt> [hat], <rot> [ru:t], <boll> [bol] itd. (Elert 1970). Za razliku od srpskohrvatskog suprasegmentna crta dugog vokalskog fonema u švedskome se javlja samo pod akcentom.

Tabelarni prikaz odnosa fonema i grafema švedskih vokala:

FONEMI	i	y	e	ε	ø	ω	u	o	a
GRAFEMI	i	y	e	ä	ö	u	o	å	a

1.3. Sistem srpskohrvatskih vokala je u švedskom jezičnom miljeu stabilan. Sve IDO ulaze kao jedinice i u švedskom sistemu opozicija, te im nedostaje model za redukciju. Dalo bi se pomisliti da bi moglo doći do ekstenzije vokalskog sistema, ali ni to se ne dešava. Informanti pokazuju poteškoće samo na grafematskom planu u relaciji grafem ↔ fonem; to je očito iz slijedećih primjera:

(Navedeni materijal je slobodna pismena produkcija đaka iz trećeg razreda osnovne škole u Malmöu. Fonet-ska slika teksta dobivena je istom prilikom time što su đaci bili zamoljeni da pročitaju svoj tekst.

· Informant MA₁ - doveden u Švedsku u četvrtoj godini; prije dolaska živio u Nišu. Roditelji: izvorni govornici; oboje zaposleno, otac tvornički radnik, mati isto. Polazio nastavu maternjeg jezika (2 sata tjedno) od prvog razreda.

Informant MA₂ - doveden u Švedsku u petoj godini; prije dolaska živio u Beogradu. Roditelji: izvorni govornici do sedme godine života, a zatim pomajka Dankinja. (Komuniciranje u porodičnom krugu većim dijelom na švedskom.) Otac zaposlen; tvornički radnik; mati isto. Polazio nastavu maternjeg jezika (2 sata tjedno) od prvog razreda.

Informant MA₃ - doveden u Švedsku u četvrtoj godini. Prije dolaska živio u okolini Beograda. Roditelji: izvorni govornici; oboje zaposleno; i otac i mati tvornički radnici. Polazio nastavu maternjeg jezika (2 sata tjedno) od prvog razreda.)

MA₁ < Sven i Björn

Sven i Björn bili so da vido cveče, a cveče, a Sven teo da osme 5 cveče, a ne máže da ocme. Nažã je jedan žtap da pãkoča da očme jedno cveče, a pao baro.>

[sven i bjørn || sven i bjørn bili su da vïdu cveče || a cveče || a sven teo da uzme pet cveče || a ne može da uzme || našo je jedan štap da pokuša da uzme jedno cveče || a pao baru]

MA₂ < Björn i Sven

Sven dāšā dā vodo i teā da usme cveće. A on nije mogo da ji ovati, a on se posetijo da se popne da drovo i oseo jedan stap i on pokošao da osme cveće i on pao u vodu. I Björn odma kad je vido to onda je on odma skoknuo u vodu i spasio Svena.>

[bjørn i sven || sven došo do vodu i teo da uzme cveće || a on nije mogo da ji uvati || a on se posetijo da se popne na dravo i uzeo jedan stap || i on pokušao da uzme cveće i on pao u vodu || i bjørn odma kad je vido to onda je on odma skoknuo u vodu i spasio svena]

MA₃ < Sven i Börnj

Sven došo u jeno bara. Pusle vedo cveće. Pusle teo da zima en sveće. Pusle nije mugo da zima en cveće. Pa pusle zeo jedan štap pusle pao u vudu. Pusle Börnj pusle zeo negovo maicu. Pusle bili srečni.>

[sven i bjørn || sven došo u jenu bara || posle video sveše || posle teo da sima en sveše || posle nije mogo dá sima en sveše || pa posle seo jedan štap || posle pao u vodu || posle bjørn posle seo negovu majsu || posle bili srešni]

Kao što se vidi, poteškoće u odnosu na vokalni sistem javljaju se na ortografskom planu. Vokali su sačuvani, ali novi grafemski sistem se ne može isključiti i pored toga što svi navedeni informanti dobijaju nastavu maternjeg jezika (dva sata u tjednu) u toku redovnog školovanja.

Pravila prelaska s razine fonemske na razinu grafemsku:

/i/	→	i
/e/	→	e
/a/	→	a
/u/	→	o ili u
/o/	→	å, o ili u

(Usp. 1.1.)

I pored teškoća pri pisanju svi vokalski segmenti su sačuvani sa IDO karakterističnim za srpskohrvatski. Sistem je i dalje intaktan.

Informant MA₂ u primjeru <drovo> [dravo] umjesto [drvo] pokazuje da /r/ gubi silabemsku crtu te time reducira broj silabema na pet. U švedskom su samo vokali silabemi. Ova pojava se primjećuje kod više informanata sa srpskohrvatskog jezičnog područja, a i sa makedonskog,

Usporedni prikaz silabemskih obilježja za oba jezika:

SILABEMI	SRPSKOHRVATSKI	ŠVEDSKI
vokali	+	+
/r/	+	-

Sistem silabema srpskohrvatskog u ovoj se situaciji reducira:

vokali	+
/r/	-

SISTEM KONSONANATA

Inventarij konsonantskih fonema srpskohrvatskog obuhvaća 25 jedinica: /p/, /b/, /m/, /f/, /v/, /t/, /d/, /n/, /s/, /z/, /c/, /š/, /ž/, /č/, /ž/, /r/, /l/, /ć/, /ǰ/, /ń/, /l̥/, /j/, /k/, /g/, /x/.

Uspoređen sa švedskim, srpskohrvatski konsonantizam je bogatiji. Inventarij konsonantskih fonema švedskog obuhvaća 18 jedinica: /p/, /b/, /m/, /f/, /v/, /t/, /d/, /s/, /n/, /l/, /ʃ/, /r/, /ç/, /j/, /k/, /g/, /ŋ/, /h/.

U usporednoj tabeli nezavisnih realizacija ovih konsonantskih fonema (sl. 6) otkrivaju se slijedeće bitne razlike:

			Lab.	Dent.	Alv.	Pal.	Vel.	Lab.	Dent.	Alv.	Pal.	Vel.	
OBSTRU- ENTI	Oklu- zivni	zv.	b	d			g	b	d			g	
		bezv.	p	t			k	p	t			k	
	Frika- tivni	zv.	(v)	z	ž			v			j		
		bezv.	f	s	š		x	f	s	ʃ	ç	h	
	Afri- katni	zv.			ǰ	ǰ							
		bezv.		c	č	ć							
SONORI	Liqu. Vibr.	Lat.		l		l̥			l				
					r					r			
	Nazali		m	n		ń		m	n			ŋ	
	Glides		v			j							

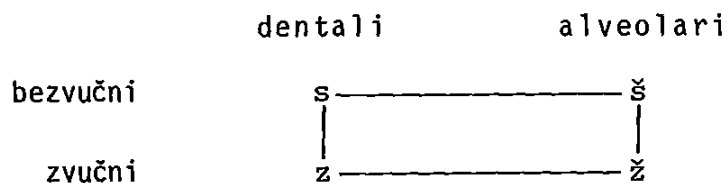
Sl. 6.

Švedski sistem

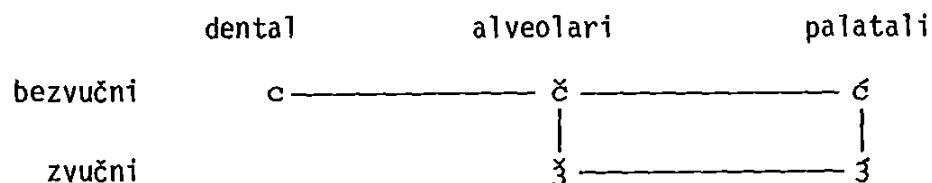
1. nema zvučnih frikativa /z/ i /ž/;
2. nema afrikata;
3. nema palatalnog nazala /ń/, niti ima palatalni lateral /l̥/.

Karakteristične crte srpskohrvatskog sistema konsonanata su dakle izgrađene serije frikativa i afrikata. Snop srpskohrvatskih frikativa zasniva se na dvojnoj rela-

ciji: dental ~ alveolar koja se udvostručava opozicijom zvučni ~ bezzvučni.

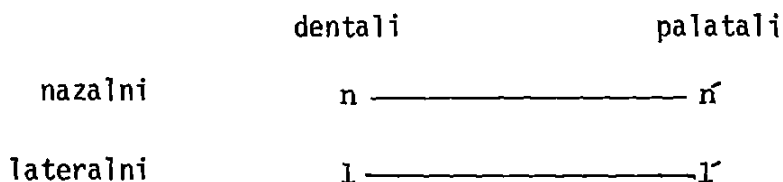
Snop afrikata zasniva se na trojnoj relaciji: dental ~ alveolar ~ palatal koja se, kao i kod frikativa, udvostručava opozicijom zvučni ~ bezzvučni.

Matrica artikulatornih IDO ovih dvaju snopova:

	c	s	z	č	č	s	ž	ć	ć
ant.	+	+	+	-	-	-	-	-	-
kor.	+	+	+	+	+	+	+	-	-
kont.	-	+	+	-	-	+	+	-	-
zv.	-	-	+	-	+	-	+	-	+

Sistem sonanata u usporedbi sa švedskim također pokazuje razlike. Nazalni /n/ i /n̥/, te lateralni /l/ i /l̥/ zasnivaju se na relaciji: dental ~ palatal.

Skup fonema koji u oba sistema imaju identičnu poziciju, nakon ovog pregleda, mogao bi se razvrstati:

p b t đ k g
f v s š j x
m n r
l

Ovo je dakle presjek dvaju skupova fonema, švedskog i srpskohrvatskoga.

Podskup fonema specifičan samo za srpskohrvatski (u kontrastu sa švedskim);

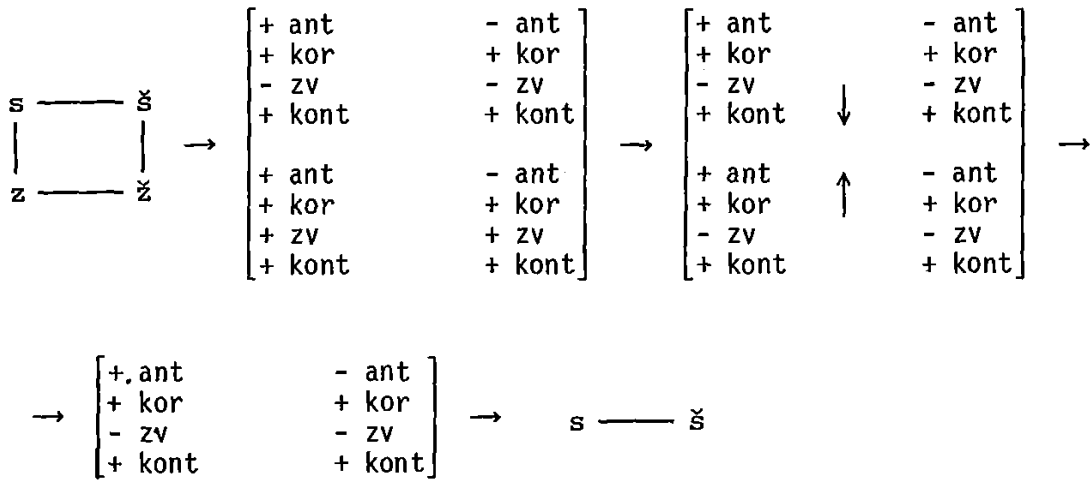
c ć ž
z ž č ž
ń
l'

i podskup fonema specifičnih za švedski (u kontrastu sa srpskohrvatskim):

ç
ŋ

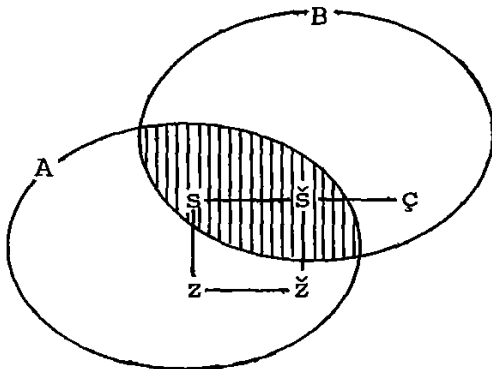
- 2.1. U zavisnosti od dužine boravka u švedskom jezičnom miljeu informanti pokazuju slabije ili jače naglašenu težnju ka presjeku sistema, što ima za posljedicu otpočinjanje nekoliko mutativnih procesa, oni zahvaćaju sistem frikativa, afrikata, nazala i laterala (sve one koji pripadaju podskupu fonema specifičnih samo za srpskohrvatski u kontrastu sa švedskim) svodeći se na reduciranje opozicija u sistemu.

Frikativni sistem srpskohrvatskog jezika reducira se na sledeći način

Ukida se opozicija zvučni ~ bezvučni.

Ako sada pogledamo švedske frikative $s - \text{ʃ} - \text{ç}$ postaje očito da se opisana redukcija odnosi na presjek skupova segmenata.

$$A = \{s, z, \text{š}, \text{ž}\}$$

$$B = \{s, \text{š}, \text{ç}\}$$

$$A \sim A \cap B$$

$$A \cap B = \{s, \text{š}\}$$

Ostaju dakle kao relevantne opozicije $\begin{bmatrix} + \text{ant} & - \text{ant} \\ + \text{kor} & + \text{kor} \end{bmatrix}$, dental ~ alveolar, dok se opozicija $[+ \text{zv} \quad - \text{zv}]$ u skupu A kao nerelevantna prema modelu $A \cap B$ ukida. Važno je istaći da se opozicija prema $\begin{bmatrix} - \text{ant} \\ - \text{kor} \end{bmatrix}$ u skupu B, tj. relacija: dental ~ alveolar ~ palatal ne uvodi jer ona nije ni bila relevantna u prvobitnom sistemu. Ovim se procesi svode na redukcije, a ne na ekstenzije prvobitnog sistema. A upravo to omogućuje te začimje proces "zaboravljanja jezika".

vora, pozicija predorsuma na alveolima, odnosno dorsuma na palatumu).

Nakon reduciranja snopa ukida se opozicija zvučni ~ bezvučni (stupanj 2).

Proces redukcije završava promjenom načina artikulacije (stupanj 3) te se tako dokida razlika između sistema afrikata i sistema frikativa; to i odgovara modelu presjeka višega stupnja.

$$\text{Skup } A = \left\{ \text{sistem eksploziva, sistem frikativa, sistem sonanata} \right\}$$

$$\text{Skup } B = \left\{ \text{sistem eksploziva, sistem frikativa, sistem afrikata, sistem sonanata} \right\}$$

$$A \sim A \cap B$$

$$A \cap B = \left\{ \text{sistem eksploziva, sistem frikativa, sistem sonanata} \right\}$$

2.1.2. Procesi redukcije u sistemu sonanata svode se također na promjenu mjesta artikulacije, kretanje palatum \rightarrow dentes, tj. "depalataliziranje".

$$n - \text{ń} \rightarrow \left[\begin{array}{cc} + \text{ ant} & - \text{ ant} \\ + \text{ kor} & - \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{cc} + \text{ ant} & + \text{ ant} \\ + \text{ kor} & + \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{c} + \text{ ant} \\ + \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow n$$

$$l - \text{ł} \rightarrow \left[\begin{array}{cc} + \text{ ant} & - \text{ ant} \\ + \text{ kor} & - \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{cc} + \text{ ant} & + \text{ ant} \\ + \text{ kor} & + \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow \left[\begin{array}{c} + \text{ ant} \\ + \text{ kor} \end{array} \right] \rightarrow l$$

O gubljenju serije palatalnih konsonanata kod iseljenika sa poljskog jezičnog područja u Americi svedoči i Doroszewski (Doroszewski 1938) što bi i odgovaralo činjenici da presjek skupova poljskih i engleskih fonema nema ove serije.

3.0. Tabela frekvencije srpskohrvatskih fonema (Maretić 1899) pokazuje da su upravo fonemi niske frekvencije oni elementi koji ne pripadaju skupu presjeka te koji nestaju iz sistema.

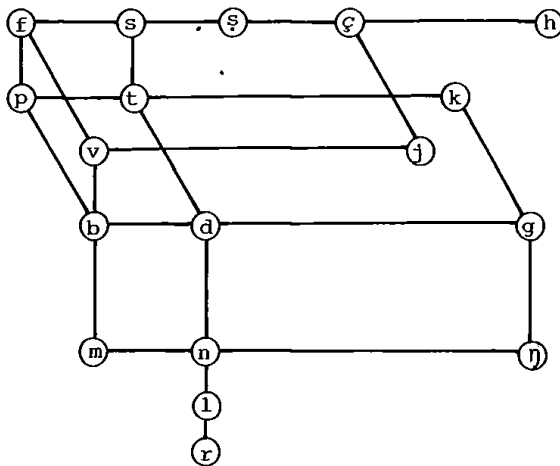
%	%	%	%
1. e 11,0	9. d 4,3	17. g 1,9	25. ž 0,6
2. a 10,8	10. v 4,0	18. b 1,7	26. ŋ 0,6
3. i 10,4	11. t 4,0	19. š 1,5	27. c 0,6
4. o 9,6	12. m 3,7	20. z 1,5	28. ʃ 0,5
5. j 5,0	13. r 3,4	21. č 1,2	29. ĵ 0,3
6. s 4,6	14. k 3,2	22. ċ 0,9	30. ž 0,01
7. n 4,6	15. p 2,3	23. ģ 0,9	31. f < 0,01
8. u 4,3	16. l 1,9	24. x 0,7	

Ako uporedimo ovu tabelu sa tabelom frekvencije švedskih fonema (Sigurd 1971)

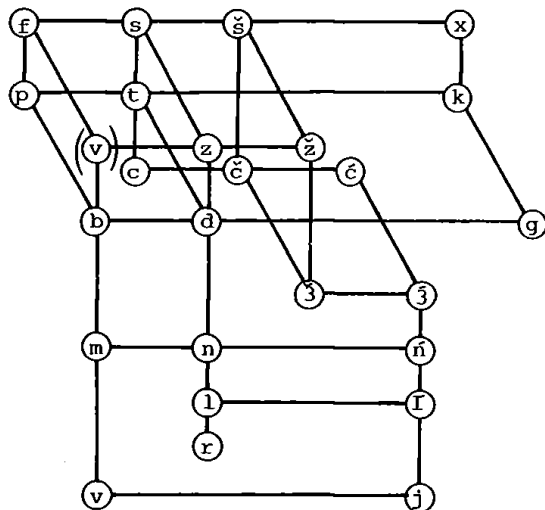
%	%	%	%
1. n 8,2	12. a: 3,4	23. u: 1,4	34. ŋ 0,3
2. a 7,8	13. i 3,4	24. b 1,3	35. ɖ 0,3
3. t 6,7	14. o 3,4	25. i: 1,3	36. ʧ 0,2
4. r 6,2	15. e: 2,8	26. ω: 1,3	37. ʦ 0,2
5. s 5,3	16. h 2,7	27. u 1,0	38. ʂ 0,2
6. d 5,1	17. v 2,6	28. ø: 1,0	39. ω 0,2
7. c 4,9	18. o: 2,6	29. ε 0,9	40. ɹ 0,1
8. ə 4,9	19. j 2,3	30. ŋ 0,8	41. y: 0,1
9. l 4,1	20. f 1,8	31. ø 0,5	
10. k 3,5	21. g 1,7	32. ʃ 0,4	
11. m 3,4	22. p 1,4	33. y 0,4	

postaje jasno zašto fonemi /f/ i /x/ i pored svoje niske frekvencije u srpskohrvatskom ostaju u sistemu. Oba fonema naime pripadaju skupu presjeka; k tomu još: i u švedskom im je frekvencija veća: 1,8% za /f/ i 2,7% za /h/.

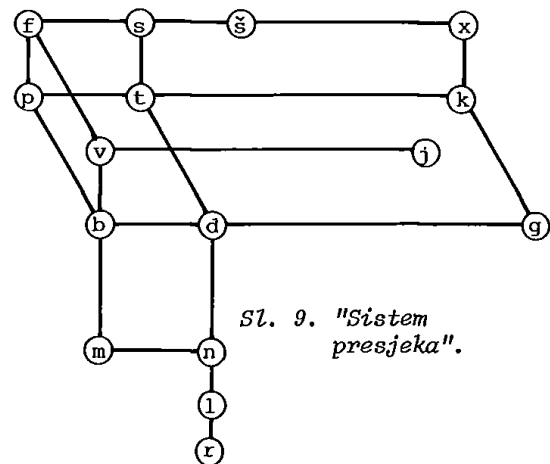
3.0.1. Ako usporedimo fonološki sistem standardnoga srpskohrvatskog sa švedskim i sistem presjeka obaju jezika, jasnije ćemo vidjeti rezultate procesa redukcije:

Sl. 7. Švedski sistem konsonanata.

Sl. 8. Sistem konsonanata srpskohrvatskog jezika.

Sl. 9. "Sistem presjeka".

Svi procesi redukcije sadrže se kao potencijal i u sistemu standardnoga srpskohrvatskog. Ono što te potencijale stavlja u pokret s vremenom ih čineći neumitnim jezičnim pratiocima za skupine govornika koje gube indigeno sredstvo komunikacije, zapravo je nova situacija i upravo kombinacija novostečenih faktora. Neki od ovih procesa kao npr. gubljenje distinkcija /č/ ~ /ć/ i /ž/ ~ /ź/ (2.1.1.) već su u toku, rekli smo, na većim dijalekatskim područjima srpskohrvatskoga jezika, ali tek se u novoj situaciji oni provode do krajnjih posledica po jezik ujedno pogodujući akceleraciji daljih redukcijskih procesa.

Prije nego prijeđem prikazivanju jezičnog materijala koji je bio osnova za ovaj opis "modela 'normalnog' zaboravljanja srpskohrvatskoga" u švedskom jezičnom miljeu, htio bih izvući dva zaključka:

1. Da bi fonološki sistem sačuvao jedinice na nivou sistema strukture, potreban je visoko limitiran minimum stvarnih artikulatornih i akustičkih percepcija njihovih alofona; drugim riječima: da bi djeca sačuvala razinu jezične sposobnosti (Chomsky: *competence*) potreban je minimum ostvaraja (isti: *performance*) na razini govorne djelatnosti. Ova dva faktora su funkcije jedan drugoga i ponašaju se podjednako u istim okolnostima. (Uzimam u obzir doba starosti od 4 do oko 16 godina);
2. Razlika između afazije i "normalnog zaboravljanja jezika u stranom jezičnom miljeu" jest u putu do nule. Kod afazije nula se dostiže obratnim raslojavanjem strukture prema natrag do potpunog zaborava, i to promjenama u neurofiziološkom sistemu (različitim stupnjevima oštećenja), dok se kod "normalnog" gubljenje jezika u stranom jezičnom miljeu to dešava redukcijskim procesima, i to gradacijski do skupa presjeka najvišeg ranga dvaju sistema. (Postizanjem skupa presjeka srpskohrvatska jezična struktura

gubi svoj autonomni identitet, gubi autentičnost. Presjek nije više vanstrukturni model, već subsistem preživjele - strukture po broju govornika veće.)

4.0. Dio materijala slijedećih informanata sakupljen je pomoću serije slika koje su djeca, svako individualno, prvo usmeno imenovala, a zatim ispisala "onako kako su znala da se te stvari zovu".

Sva su djeca rođena u Jugoslaviji i doselila se u Švedsku, u uzrastu od 3. do 8. godine. Manji dio je pohađao vrtić i tamo savladaivao švedski. Zavičajni idiom koriste tek kod kuće u komunikaciji sa roditeljima. Nastavu mater-njeg jezika u školi (2 sata tjedno) polazili od 1. razreda. Roditelji bez izuzetaka svi u radnom odnosu (i očevi i maj-ke).

MA₃

[šetiri čedjar]	umj. [četiri lanca]
[piliš]	" [pilić]
[kolisa]	" [kolica]
[svina]	" [sviňa]
[kako sove po svenski]	" [kako zove na šveckom]
[na tarasu ima sveše]	" [na terasi ima cveća]
[oše kasat kaki bæ:r ...]	" [hoće kazati kakve bobice ...]
[sar moše isto kašemo]	" [car možemo isto (da) kažemo]
[dolasi sar]	" [dolazi car]
[tršala]	" [trčala]
[særkva]	" [crkva]
[halina]	" [hařina]
[on ima pet prštena]	" [on ima pet prstena]

(Vidi i MA₃ 1.3.)

Služi se isključivo "sistemom presjeka" (2.1. i 2.1.2.)

Supstitucije (MA₃):

/č/				
/ć/				
/š/		/z/		/ń/
→ /š/		/s/ → /s/		/n/ → /n/
		/c/		/l/ → /l/
/ž/				
/š/				

MA₄

1. <makaze>	[makaze]	14. <mačka>	[mačka]
2. <noz>	[nož]	15. <stolica>	[stoli ^s ca]
3. <zastava>	[zastava]	16. <grozde>	[grožže]
4. <naočale>	[naočale]	17. <jez>	[jež]
5. <prsten>	[prsten]	18. <svijece>	[svijeće]
6. <bicikli>	[bisikli]	19. <svijece>	[^s viječē]
7. <caća>	[čaša]	20. <oči>	[oći]
8. <sunce>	[sun ^s ce]	21. <devocica>	[devojcí ^s ca]
9. <cetka>	[četka]	22. <decak>	[dećak]
10. <cipela>	[sipela]		
11. <cigare>	[sigare]		
12. <roza>	[ruža]		
13. <kniga>	[kniga]		

Pokazuje ukinute opozicije /č/ ~ /ć/ (2.1.1.) te započet proces prebacivanja afrika u red frikativa tj. prijelaz [- kont] → [+ kont] u opoziciji /s/ ~ /c/ (2.1.1.).

MA₅

1. <makaće>	[makase]	14. <mačka>	[maška]
2. <nošh>	[noš]	15. <stolica>	[stolisa]
3. <----->	[-----]	16. <gročer>	[groše]
4. <naučare>	[naošare]	17. <----->	[-----]
5. <piršten>	[pərsten]	18. <sveje>	[sveše]
6. <bisikla>	[bisikla]	19. <svetje>	[sveše]
7. <čaša>	[šaša]	20. <otje>	[oše]
8. <somce>	[sunse]	21. <devotjica>	[devošisa]
9. <četka>	[šetka]	22. <----->	[-----]
10. <cipela>	[sipela]		
11. <cigaṛre>	[sigare]		
12. <roša>	[ruša]		
13. <kniga>	[kniga]		

Ukinuta opozicija /z/ ~ /s/ i /ž/ ~ /š/ u redu frikativa tj. [+ zv] → [- zv] (2.1.). Ukinuta opozicija /č/ ~ /ć/ (2.1.1.). Ukinuta opozicija između afrikata i frikativa tj. [- kont] → [+ kont] (2.1.1.).

/r/ izgubio funkciju silabema (1.3.).

Opozicija /r/ ~ /n/ ukinuta ispred prednjih vokala.

MA₆

1. <makaze>	[makaʒ ₅ e]	14. <mačka>	[mačka]
2. <nož>	[nož ₅]	15. <stolica>	[stolica]
3. <zastava>	[ʒ ₅ astava]	16. <grožde>	[grož ₅ e]
4. <naošare>	[naošare]	17. <jež>	[jež ₅]
5. <prsten>	[prsten]	18. <sveče>	[sveče]
6. <bicikla>	[bicikla]	19. <cveče>	[cveče]
7. <čaša>	[čaša]	20. <oči>	[oči]
8. <sonce>	[sunce]	21. <devojčica>	[devojčica]
9. <četka>	[četka]	22. <dečak>	[dečak]
10. <sipele>	[cipele]		
11. <cigarete>	[cigarete]		
12. <roža>	[ruž ₅ a]		
13. <knjiga>	[knjiga]		

Tendencija ukidanja opozicije zvučni ~ bezvučni u snopu frikativa (2.1.) ukinuta opozicija /č/ ~ /ć/. Početak ukidanja opozicija između afrikatnog i frikativnog reda /ǰ/ ~ /š/ tj. [- kont] → [+ kont] (2.1.1.).

MA₇

1. <škarice>	[škarice]	14. <mačka>	[mačka]
2. <noz>	[noš ^š / ₂]	15. <stolitsa>	[stoli ^ć / ₅ a]
3. <sastava>	[š ^š / ₂ astava]	16. <grozče>	[grošče]
4. <očale>	[očale]	17. <ješ>	[ješ]
5. <pirsten>	[pərsten]	18. <sveče>	[sveče]
6. <bicikla>	[bicikla]	19. <sviče>	[^ć / ₅ viče]
7. <čaša>	[čaša]	20. <oči>	[oči]
8. <sonse>	[sunce]	21. <devočica>	[devo ^ć / ₅ či]
9. <četkica>	[četkica]	22. <dečak>	[dečak]
10. <sipela>	[cipela]		
11. <cigarete>	[cigarete]		
12. <roša>	[ruš ^š / ₂ a]		
13. <kniga>	[kniga]		

Tendencija ukidanja opozicija /z/ ~ /s/, /ž/ ~ /š/ (2.1.). Opozicija /č/ ~ /ć/ ukinuta (2.1.1.).

Početak gubljenja opozicije /c/ ~ /s/ (2.1.1.). (c/s označuje veoma reduciranu okluziju. Apex jedva da dodiruje dentes).

Opozicija /ń/ ~ /n/ ispred prednjih vokala počinje nestajati.

MA₉

1. <makaze>	[makase]	14. <mačka>	[mačka]
2. <noz>	[noš]	15. <stolica>	[stolica]
3. <zastava>	[sastava]	16. <grođe>	[grošče]
4. <naočari>	[naočari]	17. <ješ>	[ješ]
5. <pristen>	[præsten]	18. <sveće>	[sveče]
6. <bicikla>	[bicikla]	19. <cveće>	[cveče]
7. <čaša>	[čaša]	20. <uči>	[oči]
8. <sunce>	[sunce]	21. <devoćica>	[devojčica]
9. <četka>	[četka]	22. <dečak>	[dečak]
10. <cipela>	[cipela]		
11. <cigare>	[cigare]		
12. <roša>	[ruša]		
13. <knjiga>	[kríga]		

Ukinuta opozicija zvučni ~ bezvučni u snopu frikativa (2.1.) i opozicija /č/ ~ /ć/ u snopu afrikata.

/r/ gubi funkciju silabema.

BILJEŠKE

1. Prema zvaničnim statističkim podacima koje Centralni ured za statistiku (Statistiska Centralbyrån) u Švedskoj boravi oko 41.000 jugoslavenskih državljana. Jugoslaveni koji su već primili švedsko državljanstvo ne ulaze u zvanične statističke podatke. Prema poslednoj zvaničnoj statistici: Statistiska meddelanden U 1977:22 (Comprehensive school and integrated upper secondary school 1976/77) : immigrant pupils in the comprehensive school and the integrated upper secondary school, spring 1977) ; švedsku osnovnu devetogodišnju školu pohađa 6.348 učenika iz Jugoslavije. 4.198 kao zavičajni jezik koriste srpskohrvatski/hrvatskosrpski. Srednje škole pohađa 813 učenika. Dakle broj djece u uzrastima od 7-18 godina je 7.161.
2. Informanti koje sam ispitivao svi su se bez izuzetaka doselili iz Jugoslavije u uzrastima od 3. do 8. godine.
3. Läroplan för grundskolan I. Allmän del, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1970 (Lgr 69 I);
Läroplan för grundskolan II. Supplement : undervisning av invandrarbarn m fl. Skolöverstyrelsen, Stockholm 1970 (Lgr 69 II:Inv);
Läroplan för grundskolan II. Supplement : undervisning av invandrarbarn m fl - 2, 2., reviderade upplagan 1973-11-21, Skolöverstyrelsen, Stockholm 1973 (Lgr 69 II:Inv);
Sekretarijat za obrazovanje i nauku SR Srbije, Nastavni program iz maternjeg jezika i nacionalne kulture za decu jugoslovenskih radnika na privremenom radu u Švedskoj, Beograd 28. jun 1973.

LITERATURA

- Albin A. - Alexander R., *The speech of Yugoslav immigrants in San Pedro, California*, The Hague 1972.
- Brabec I. i dr., *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb 1968.
- Brozović D., *O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortoepiji*, Zadar 1972.
- " - "O fonološkim sustavima suvremenih južnoslavenskih standardnih jezika", *Makedonski jazik*, Skopje 1973.
- " - "O fonološkom sustavu suvremenog standardnog hrvatskosrpskog jezika", *Radovi, I. Razdio lingvističko-filološki* 7 (1968).
- Dahlstedt K., *Svårigheter i svenskans uttal : en handledning vid undervisning av finska, tyska och jugoslaviska invandrare*, Lund 1967.
- Doroszewski W., *Język polski w stanach zjednoczonych A. P.*, Warszawa 1938.
- Elert C.-Ch., *Ljud och ord i svenskan*, Uppsala 1970.
- Gårding E., *Kontrastiv prosodi*, Lund 1974.
- " - *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*, Lund 1976.
- Hasselmo N., *Amerikasvenska : en bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika*, Lund 1974.
- Jakobson R., *Child language aphasia and phonological universals*, The Hague 1972.
- Lehisté I., *Some acoustic correlates of accent in serbocroatian*, *Phonetica*, 7 (1961).
- Linell i dr., *Ljudstruktur*, Lund 1976.
- Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1899.
- Mikeš M., *Glasovni razvoj govora dvojezične dece*, Novi Sad 1974.
- Miletić B., "Izgovor srpskohrvatskih glasova", *Srpski dijalektoloski zbornik* 5, Beograd 1933.
- " - *Osnovi fonetike srpskog jezika*, Beograd 1952.
- Muljačić Ž., *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Zagreb 1972.
- Nalepa J., *Serbokroatisk fonetik*, (Skripta Slavenskog instituta u Lundu), Lund 1974.
- Nylund-Brodde E. (red.), *Deskriptiv svensk grammatik*, Stockholm 1975.

- Piaget J., *Strukturalismen*, Falköping 1972.
- Pranjić K., "A. Martinet - L'économie des changements phonétiques, *Suvremena lingvistika* 1, Zagreb 1962.
- Rosandić D. - Silić J., *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika za prvi razred srednjih škola : priručnik za nastavnike*, Zagreb 1974.
- Težak S. - Babić S., *Pregled gramatike hrvatskog književnog jezika*, Zagreb 1973.
- af Trampe P. - Viberg Å., *Allmän språkteori och grammatik*, Lund 1972.